

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Вчення митрополита Сурозького Антонія про людину в контексті християнської думки ХХ століття» здобувача наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія» Сивака Михайла Володимировича

1. Актуальність теми

Одним з важливих напрямів розвитку історії філософії є міждисциплінарні дослідження. Завдяки їм традиційні для філософії питання – як-от щодо природи людського буття – набувають нових смислів, а отже, стають більш зрозумілими. У випадку антропологічної проблематики філософська рефлексія часто є суголосною із релігійною, особливо тоді, коли учені досліджують природу особистості, сутність зла, екзистенціали людського буття, співвідношення часу і вічності, призначення людини і її місце в світі. Ці без перебільшення визначальні питання як для філософії, так і для теології, були предметом антропологічних пошуків митрополита Антонія Сурозького. Його філософсько-богословське вчення про людину тісно переплетене з християнською філософською думкою ХХ століття і є її невід'ємною складовою. Ба більше, ідеї Антонія Сурозького мають вплив на розвиток християнської філософсько-богословської традиції – в своєму вченні про людину він пропонував власні інтерпретації біблійної проблематики, вказував на її актуальність з позицій сучасності, відстоював у дискусіях цінності християнського смирення. Його проповіді зібрані й опубліковані різними мовами, значною мірою доступні онлайн. Втім, наразі ґрунтовного аналізу вчення Антонія Сурозького про людину, особливо зважаючи на історико-філософський контекст християнської думки ХХ століття ще не було. Тому пропонуване дослідження прояснює нам передумови й особливості цього вчення й дає змогу визначити місце творчого доробку Антонія Сурозького в контексті філософських і богословських пошуків, здійснюваних мислителями ХХ століття.

Тему дисертації «Вчення митрополита Сурозького Антонія про людину в контексті християнської думки ХХ століття» затверджено Вченою радою Львівського національного університету ім. Івана Франка протокол № 43/12 від 6 грудня 2017 року.

2. Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету та кафедри

Дисертація виконана у межах науково-дослідної теми кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка «Методологія історико-філософських досліджень» (номер державної

реєстрації: 0119U002410). Науковий керівник теми – доктор філософських наук, доц. А. Й. Дахній.

3. Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів

Основні положення, що розкривають наукову новизну дослідження і окреслюють теоретичне та практичне значення його результатів отримані здобувачем особисто.

4. Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором вирішень, висновків, рекомендацій

Отримані в дисертації результати є належним чином обґрунтовані і достовірні. Проаналізована здобувачем джерельна база містить як безпосередньо тексти Антонія Сурозького, що в повній мірі дають змогу реконструювати запропоноване ним вчення про людину, так і праці дослідників його творчості, а також тексти філософів ХХ століття й більш ранніх епох, через призму аналізу яких можна зрозуміти й осмислити контекст формулювання й особливості філософсько-богословських поглядів цього мислителя. Для проведення систематичного дослідження твору Антонія Сурозького автор поділяє на такі тематичні блоки: антропологічні твори, екзегетичні твори, духовно-практичні твори, гомілетичну спадщину (с. 19–24). В межах кожної з цих груп творів осмислення природи людини набуває своїх особливостей. Висновки, які робить автор, обґрунтовані покликанням на першоджерела, які він супроводжує і власним коментарем, а також зіставляє їх з працями інших мислителів. Не випадково, основним дослідницьким методом, застосованим у дисертації, є компаративний аналіз. За допомогою цього методу прояснено, у який спосіб ідеї т. зв. Паризької школи богослов'я (Георгій Флоровський, Володимир Лоський, Сергій Булгаков, Микола Бердяєв та ін.) вплинули на релігійно-філософські погляди самого Антонія Сурозького (с. 28–39). Разом з тим для реконструкції власне антропологічного вчення Антонія Сурозького застосовано й інші філософські (діалектичний – для прояснення не завжди однозначних інтерпретацій і положень досліджуваного вчення, герменевтичний – у процесі роз'яснення й аргументації, феноменологічний – задля дослідження безпосереднього досвіду релігійно-філософської рефлексії, спрямованої на осягнення суті людського буття) та загальнонаукові методи (абстрагування, аналогія, аналіз, синтез, дедукція, індукція), що визначили надійність і достовірність отриманих результатів, авторських вирішень, загальних висновків і поточних рекомендацій. Дослідження засвідчує, що однією з ключових ідей антропології Антонія Сурозького є думка про те, що «покликання людини полягає у тому, щоб стати особистістю, подолавши в собі індивідуальність, тобто не ототожнювати себе зі своєю природою» (с. 179). Людина відкриває у собі людину через екзистенційно-комунікативну зустріч з іншими, зокрема

через пошук свого відношення до Бога. Як переконливо доводить дисертант, антропологічно-філософське вчення Антонія Сурозького доцільно розглянути через концепт «зустрічі» (с. 24–25, 34, 36, 41, 166, 181), що робить це вчення цілісним, а сам пропонований у дисертації аналіз комплексним, структурно-організованим і завершеним.

Результати пропонованого дослідження висвітлені в п'яти наукових статтях у фахових виданнях України, одній науковій статті в періодичному закордонному (польському) виданні, двох публікаціях в інших виданнях за темою дисертації (одна, з яких написана у співавторстві й опублікована в колективній монографії в Латвії), а також апробовані на шести наукових міжнародних конференціях, які відбувалися у Львові та Києві у 2017–2020 роках.

5. Ступінь новизни основних результатів дисертації порівняно з відомими дослідженнями аналогічного характеру

У дисертації М. В. Сивака вперше в історико-філософській науці визначено теоретико-методологічні і духовно-практичні особливості антропологічного вчення Антонія Сурозького з огляду на контекст християнської думки ХХ століття. Особливу увагу в історико-філософській площині звернуто на вплив ідей Паризької школи богослів'я (В. Лоський, Г. Флоровський, С. Франк, М. Бердяєв) на формування світогляду Антонія Сурозького та «богослів'я зустрічі» як визначальний принцип його філософської антропології. З'ясовано, в чому полягає онтологічний статус людини в антропології Антонія Сурозького. Проаналізовано його інтерпретацію співвідношення матеріальної та духовної складових людського існування і запропонований ним аналіз проблематики зла і смерті у філософії ХХ століття. На основі скрупульозного історико-філософського аналізу з'ясовано особливості інтерпретації ідеї андрогінності Антонієм Сурозьким, його інтерпретацію ідеї цілісності людини в контексті її діалогізму й комунікативності, вивчення ним антропологічно-есхатологічних ідей на основі ісихаської традиції і практики. Як квінтесенцією антропології Антонія Сурозького визначене положення про те, що людина реалізовує своє призначення в світі як результат актуалізації іпостасного способу існування. Обґрунтовано, що антропологічні ідеї Антонія Сурозького розвинули в низці теолого-філософських концепціях, а саме в еклезіологічній антропології, євхаристійній антропології, онтологічній концепції спілкування, з-поміж представників яких виокремлено О. Шмемана, О. Меня, О. Філоненка, В. Сміха, В. Андрейківа.

6. Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Сивак М. Проблема смерті у творах митрополита Суразького Антонія (Блума). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 85–90.

2. Сивак М. Концепція особистості у вченні митрополита Антонія Суразького. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 23. С. 87–93.

3. Сивак М., прот. Ісихастська традиція в контексті антропології цілісності митрополита Суразького Антонія. *Труди Київської Духовної Академії: науковий збірник Київської православної богословської академії*. 2019. Вип. 19 (191). С. 142–156.

4. Сивак М. В. Походження та призначення людини в контексті антропології митрополита Суразького Антонія. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 123–127.

5. Сивак М. В. Проблема дихотомії та трихотомії в антропології митрополита Суразького Антонія. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 151 (№ 12). Ч. 2. Філософські науки. С. 136–139.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Syvak M. The essence of evil problem in the works of Metropolitan Anthony of Sourozh. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. No 4(32), vol.1. P. 128–132.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Сивак М. В. Релігійно-світоглядні основи еклезіологічного розуміння шлюбу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2016. Вип. 1. С. 63–72.

2. Kyryliuk S., Syvak M. Psychoanalysis, spirit and soul through the prism of hesychasm anthropology of metropolitan Anthony (Blum). *New Stages of Development of Modern Science in Ukraine and EU Countries: monograph / edited by authors*. 5th ed. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. P.413–433. (Особистий внесок здобувача: загальна концепція статті та 0,2 др. арк., де розкрито головні положення антропології А. Суразького).

7. Апробація основних результатів дослідження на конференціях, симпозіумах, семінарах тощо

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Сивак М. Місія людини як образу та подоби Божої в контексті християнської антропології. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво: Збірник матеріалів X міжнародної конференції (м. Львів, 23 листопада 2017 р.)*. Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2017. С. 13–17.

2. Сивак М. Вчення митрополита Суразького Антонія про молитву в контексті богослів'я «зустрічі». *«Молитва – ремінісценція втраченого Раю»:*

Збірник матеріалів Міжнародної конференції (V Християнських постових читань) (м. Львів, 8 березня 2018 р.). Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2018. С. 34–41.

3. Сивак М. Митрополит Сурозький Антоній (Блум): пастир, філософ, проповідник (до 105-річчя з Дня народження). *Релігія та філософія: генеза взаємовпливів*: Збірник матеріалів Міжнародної конференції (VI Християнських постових читань) (м. Львів, 4 квітня 2019 р.). Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2019. С. 77–85.

4. Кирилук С.С., Сивак М.В.. Психологія і духовний досвід людини в контексті антропології митрополита Антонія (Блума). *Розвиток науки у вік інформаційних технологій*: Матеріали V Міжнародної конференції (м. Київ, 30 вересня 2019р.). Київ: Центр наукових публікацій «Велес», 2019. С. 122–128.

5. Сивак М., прот. Концепція християнського матеріалізму і проблема тілесності у творчості митрополита Сурозького Антонія. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво*: Збірник матеріалів X міжнародної конференції (м. Львів, 23 листопада 2019 р.). Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2019. С. 13–17.

6. Сивак М., прот. Сотеріологія та еклезіологічна антропологія митрополита Сурозького Антонія. *Християнська сакральна традиція: Віра. Духовність. Мистецтво*: Збірник матеріалів XIII міжнародної конференції (м. Львів, 24 листопада 2020 р.). Львів: ЛПБА УПЦ КП, 2017. С. 5–10.

8. Наукове значення виконаного дослідження із зазначенням можливих наукових галузей та розділів програм навчальних курсів, де можуть бути застосовані отримані результати

У науковому плані виконане дослідження цінне для історії філософії насамперед тим, що дає змогу ґрунтовніше охарактеризувати християнську філософську думку XX століття і зробити антропологічне вчення митрополита Антонія Сурозького її невід’ємною частиною. Результати дослідження можуть бути використані в курсах «Історії філософії» та «Філософської антропології» й низці спецкурсів філософсько-релігійного штибу, присвячених вивченню питань духовного буття людини.

9. Практична цінність результатів дослідження із зазначенням конкретного підприємства або галузі, де вони можуть бути застосовані

На практичному рівні дослідження окреслює сутнісне значення феномену людини як активної дії окремого суб’єкта в контексті соціуму як цілості. У дослідженні простежено особливості феномену людини з огляду на духовну кризу сучасного суспільства й обґрунтовано способи виходу з наявного стану справ. Задля цього через філософські виміри «богослів’я зустрічі» переосмислено стосунок з Іншим як ціннісним буттям, що має щоразу бути оприявлене в контексті релігійно-філософського вчення.

10. Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення

Теоретичні і практичні положення дисертації отримані автором особисто, належно обґрунтовані і містять наукову новизну. Зміст дисертації відповідає її темі, мета й поставлені завдання досягнуті й як наслідок вирішене конкретне наукове завдання, важливе для історії філософії. Пропонована дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та п. 10 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, зі змінами), а опубліковані за результатами дисертації праці відповідають п. 11 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії». Зважаючи на це, рекомендуємо дисертацію Михайла Володимировича Сивака «Вчення митрополита Сурозького Антонія про людину в контексті християнської думки ХХ століття» до захисту на спеціалізованій вченій раді.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри історії філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

Синиця А. С.

кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії та історії культури
Львівського національного університету імені Івана Франка

Довгань М. Г.

Підписи проф. Синиці А. С. та доц. Довганя М. Г. засвідчую.

28 вересня 2021 р.
Вчений секретар
Львівського національного університету імені Івана Франка

доц. Грабовецька О. С.